

خط‌مشی‌گذاری فاوا در ایران (۱۳۸۶-۱۳۸۱): ارزیابی محتوای دیجیتال اسلامی از تکفا تا تسما

حسام‌الدین آشنا*

محمدرضا برزویی**

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۲۱

تاریخ پذیرش: ۹۰/۰۱/۳۱

چکیده

هدف مقاله حاضر شناسایی، توصیف و تحلیل جایگاه محتوای دیجیتال اسلامی در خط‌مشی‌های «فناوری اطلاعات و ارتباطات» (فاوا) در ایران در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ است؛ در تحلیل خط‌مشی‌های فاوا از مدل خط‌مشی‌گذاری فرایندی استفاده شده است. از جمله اهداف دولت جمهوری اسلامی ایران در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، توسعه استفاده و کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در بخش‌های مختلف کشور است. بدین منظور، با توجه به انگیزه‌های دولت و پس از ابلاغیه «سیاست‌های کلی نظام در بخش شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای» در سال ۱۳۸۰ گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران در دستور کار سیاست‌های کلان دولت قرار گرفت. در سال ۱۳۸۱ برنامه اصلاح فرآیندها، روش‌های انجام کار و توسعه فناوری اداری به‌عنوان یکی از برنامه‌های هفت‌گانه اصلی ایجاد تحول در نظام اداری کشور و نیز، آیین‌نامه‌های تحت عنوان توسعه کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات با نام اختصاری «تکفا» توسط هیئت وزیران تصویب شد و از سال ۱۳۸۳ اجرایی گردید. در سال ۱۳۸۵ برنامه تسما (تولید و ساماندهی محتوای الکترونیکی ایران) طرح و در سال ۱۳۸۹ طرح تکفا ۳ مطرح شده است. تحلیل و ارزیابی خط‌مشی‌های محتوایی فناوری اطلاعات و ارتباطات در سال‌های گذشته بر اساس یک مدل علمی و کلان به لحاظ هزینه ملی و اثرگذاری قطعی بر آینده فرهنگ و ارتباطات در کشور از اهمیت خاصی برخوردار است. بررسی این سیاست‌ها در قالب شش سؤال اصلی مدل فرایندی نشان می‌دهد که توسعه و پیشرفت در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات نیازمند دو بال زیرساخت و محتواست که این دو بال در کنار هم سبب توسعه و پیشرفت خواهند شد. در جمهوری اسلامی ایران و در برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات نگاه غالب به حوزه زیرساخت معطوف بود و عملاً حوزه محتوای الکترونیکی بومی و بالطبع حوزه محتوای دیجیتال اسلامی، مغفول ماند که این مقاله بر اساس مدل تعیین‌شده، به بررسی محتوای دیجیتال اسلامی در میان برنامه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور بین سال‌های ۸۱ تا ۸۶ خواهد پرداخت.

واژگان کلیدی

فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا)، خط‌مشی‌گذاری فاوا، محتوای دیجیتال اسلامی، توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات (تکفا)، مدل فرایندی.

* استادیار دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق(ع) ashna@isu.ac.ir

** کارشناس ارشد معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق(ع) borzooei@isu.ac.ir

مقدمه

فناوری اطلاعات و ارتباطات، بدون شک تحولات گسترده‌ای را در تمامی عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی به دنبال داشته و تأثیر آن بر جوامع اطلاعاتی است. جامعه‌ای که در آن دانایی و میزان دسترسی و استفاده مفید از دانش، دارای نقشی محوری و تعیین‌کننده است (جهانگرد، ۱۳۸۵). در این راستا، از جمله اهداف دولت جمهوری اسلامی ایران در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، توسعه استفاده و کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در بخش‌های مختلف کشور است. بدین منظور، در سال ۱۳۸۱ برنامه اصلاح فرآیندها، روش‌های انجام کار و توسعه فناوری اداری به عنوان یکی از برنامه‌های هفتگانه اصلی ایجاد تحول در نظام اداری کشور و نیز، آیین‌نامه‌ای تحت عنوان توسعه کاربرد فناوری اطلاعات با نام اختصاری «تکفا» به تصویب هیئت محترم وزیران رسید. همچنین، به منظور مشخص شدن چارچوب اجرای این برنامه، توسعه فناوری اطلاعات در نظام اداری (اتوماسیون اداری) و تحقق دولت الکترونیکی، مصوبه تحقق دولت الکترونیکی در کشور تدوین و در شورای عالی اداری تصویب شد (سند فرامتنی تکفا، ۱۳۸۱)؛ لذا در حال حاضر که روزهای ابتدایی برنامه پنجم توسعه (۱۳۸۹-۱۳۹۳) را پشت سر می‌گذاریم و تکاپوهای بعد از برنامه تکفا که طرح تسما (تولید و ساماندهی محتوای الکترونیکی) نام‌گذاری شد نیز موفقیت‌آمیز نشد، هم‌اکنون صداهای راه‌اندازی طرح تکفا ۳ در برنامه پنجم توسعه به گوش می‌رسد. در این مقاله در پی بررسی و تحلیل محتوای دیجیتال اسلامی در برنامه کلان فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور بر اساس مراحل شش‌گانه مدل فرایندی، تعیین مسئله، تعیین دستورکار برای تصمیم‌گیری، تدوین پیشنهادات مربوط به خط‌مشی‌گذاری‌ها، مشروعیت‌بخشی به خط‌مشی‌ها، اجرای خط‌مشی‌ها و ارزیابی خط‌مشی‌ها خواهیم بود.

۱. مفاهیم و اصطلاحات کلیدی

۱-۱. فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا): فناوری اطلاعات، مجموعه‌ای از دانش فنی، روش‌ها، سیستم‌ها، تجهیزات قواعد و مدارکی است که برای تولید، توزیع، انتقال،

ذخیره‌سازی و به‌کارگیری اطلاعات صوتی، تصویری، متنی و عددی به کار می‌رود (Tansy & Damton & wateridge, 2003). فناوری اطلاعات قبل از اینکه یک سیستم سخت‌افزاری و مجموعه‌ای از الگوها باشد، یک نظام فکری و فرهنگی است و می‌توان آن را فرهنگ تولید اطلاعات نامید. به‌طور کلی در مفهوم فناوری اطلاعات مؤلفه‌های همچون فرهنگ تولید اطلاعات، اطلاعات‌گرایی، جمع‌آوری اطلاعات، خلاصه‌سازی اطلاعات، تحلیلگری، حساسیت اطلاعاتی، پردازشگری، تفکر شبکه‌ای، بهینه‌سازی، یکپارچه‌سازی، پژوهش‌نگری، روش‌سازی، ذخیره‌سازی، انتقال اطلاعات وجود دارد (سلطانی، ۱۳۸۶).

۱-۲. محتوای دیجیتال^۱: به‌طور کلی محتوا شامل پیامی مرکب از داده، اطلاعات و یا دانش است که می‌تواند از یک فرستنده به یک گیرنده ارسال گردد. در این مقاله منظور از محتوای دیجیتال، محتوایی است که قابلیت انتقال از طریق فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعاتی را داشته باشد.

۱-۳. طرح تکفا: تکفا مخفف عبارت «توسعه کاربردی فناوری اطلاعات» است و در حقیقت، نامی غیررسمی برای تبصره ۱۳ قانون بودجه است که در تدوین لایحه بودجه سال ۸۱ گنجانده شد و تصویب گردید. مطابق این تبصره، بودجه قابل ملاحظه‌ای در سال ۱۳۸۱ (۶۴۰ میلیارد ریال) برای توسعه فناوری اطلاعات در کشور منظور شد و هفت زیربرنامه کلان برای آن تعریف گردید. زیربرنامه‌های هفت‌گانه «تکفا» که باید بودجه منظور شده در راه ایجاد و گسترش آن‌ها به کار می‌رفت، عبارت بودند از: دولت الکترونیکی؛ کاربرد ICT در توسعه خدمات اجتماعی؛ گسترش کاربرد ICT در آموزش و پرورش و توسعه مهارت دیجیتالی نیروی انسانی کشور؛ کاربرد ICT در اقتصاد، بازرگانی و تجارت؛ گسترش کاربرد ICT در آموزش عالی و آموزش پزشکی؛ کاربرد ICT در قلمرو فرهنگ، هنر، تقویت خط و زبان فارسی در محیط‌های رایانه‌ای؛ توسعه واحدهای کوچک و متوسط فعال در حوزه ICT از طریق ایجاد مراکز رشد و پارک‌های فناوری. طرح «تکفا» با پیگیری‌های دبیر شورای عالی اطلاع‌رسانی در سال‌های بعد نیز دنبال شد و در قوانین بودجه سال‌های ۸۲ و ۸۳ نیز بودجه‌های بیشتری را به خود اختصاص داد (هر سال ۱۰۰ میلیارد تومان) و به موازات تخصیص

این اعتبارات، میزان تقاضا برای محصولات مرتبط با ICT، اعم از سخت‌افزار، نرم‌افزار و ملزومات مخابراتی در سطح جامعه به‌شدت افزایش یافت. از دیگر سو، یکی از الزامات طرح تکفا، ممنوعیت ورود بخش دولتی به حوزه تصدیگری ICT بود و متصدیان این برنامه، موظف شده بودند تا تمام پروژه‌های تکفا را به بخش خصوصی و یا تعاونی‌های غیروابسته به دولت واگذار کنند (جهانگرد، ۱۳۸۳، تلخیص‌شده از مقدمه گزارش برنامه تکفا).

۴-۱. طرح تسما: با توجه به اصلاح اساسنامه شورای عالی اطلاع‌رسانی در سال ۱۳۸۴، اصلی‌ترین وظیفه دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی تمرکز بر فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی، دینی و اخلاقی معین گردید. شورای عالی اطلاع‌رسانی در این راستا با هدف تحت پوشش قرار دادن این چهار محور، پیش‌نویس طرحی با عنوان طرح تسما، «تولید و ساماندهی محتوای الکترونیکی ایران» را در تابستان ۱۳۸۵ ارائه کرد. طرح تسما می‌خواهد که نقشه راه در زمینه تولید و ساماندهی محتوا را شناسایی و مسئولیت نهادهای اجرایی در این راستا را نیز تعیین نماید. طرح تسما متولی پوشش ۱۴ حوزه دین و معنویت، علم و پژوهش، خط و زبان فارسی، آموزش الکترونیک، اخلاق و تربیت، نظام حقوقی، میراث فرهنگی و گردشگری، هنر (دیجیتال)، نظام اطلاعات مکان‌محور (فرهنگی، اجتماعی)، خدمات عمومی و فرهنگی (بخش خصوصی و دولتی)، امنیت فرهنگی و محیط رایانه‌ای پاک، نظام سلامت جسم و روان، بازی و سرگرمی الکترونیکی و رسانه گردید. تعیین معیارها و استانداردها، تعریف پروژه‌ها و حمایت از فعالیت نهادهای مسئول و نظارت بر آنها از جمله وظایف اصلی شورای عالی اطلاع‌رسانی در طرح تسما مشخص گردید. ضمن آنکه پس از تدوین طرح، بخش‌هایی از طرح‌های برجای‌مانده یا واگذارشده از سوی نهادهای اجرایی را نیز باید مدیریت نماید (پیش‌نویس طرح تسما، ویراست چهارم، ۲۸ مرداد ۱۳۸۵).

۵-۱. مدل فرایندی^۲: برای چندین دهه، فرایندها و رفتارهای سیاسی قانون اصلی مورد توجه علوم سیاسی بوده است. از جنگ جهانی دوم، علوم سیاسی «رفتارگرایی» مدرن، فعالیت رأی‌دهندگان، گروه‌های ذی‌نفوذ قانون‌گذاران، رؤسای جمهور، بوروکرات‌ها،

قضات و سایر بازیگران سیاسی را مطالعه کرده است. یکی از عمده‌ترین مقاصد این مطالعات، کشف الگوهای فعالیت‌ها یا «فرایندها» بوده است. اخیراً بعضی از دانشمندان علوم سیاسی سعی کرده‌اند انواع فعالیت‌ها را بر مبنای رابطه‌شان با خط‌مشی عمومی گروه‌بندی کنند. نتیجه، دسته‌ای از فرایندهای خط‌مشی است که معمولاً شامل تعیین مسئله، تعیین دستور جلسه برای تصمیم‌گیری، تدوین پیشنهادات مربوط به خط‌مشی، مشروعیت بخشیدن به خط‌مشی، اجرای خط‌مشی‌ها، ارزیابی خط‌مشی‌ها می‌شود (گیوریان و ربیعی، ۱۳۸۴، صص ۷۹-۸۳)؛ به‌طور خلاصه، می‌توان فرایند خط‌مشی را به‌مثابه مجموعه‌ای از فعالیت‌های سیاسی در قالب مراحل شناسایی مشکل، تدوین راه‌حل‌ها، قانونی کردن، اجرا و ارزیابی در نظر گرفت. (الوانی، شریف‌زاده، ۱۳۸۵، صص ۲۰-۲۴). استدلال اصلی در مدل فرایندی این بوده است که مطالعات دانشمندان علم سیاست‌گذاری عمومی، باید به این فرایندها محدود باشد و از تحلیل ماهوی سیاست‌ها پرهیز نمایند. این استدلال برای دانشجویان علم سیاست این امکان را فراهم می‌سازد که بدانند چطور تصمیمات اتخاذ می‌شود و شاید حتی چطور باید اتخاذ گردد، اما به آن‌ها اجازه شرح ماهوی سیاست‌گذاری عمومی - به معنای چه کسی، چه چیزی و چرا دریافت می‌کند - را نمی‌دهد. آنچه که باید مطالعه شود، نه محتوای سیاست‌گذاری عمومی، بلکه فرایندهایی است که سیاست‌گذاری عمومی در آن‌ها طرح و اجرا می‌شود و تغییر می‌یابد (Thomas Dye, 1995).

جدول شماره ۱. مراحل خط‌مشی‌گذاری محتوایی فناوری اطلاعات و ارتباطات

مراحل خط‌مشی‌گذاری	مجموعه فعالیت‌های در حوزه فاوا
تعیین مسئله	بیان تقاضاها برای اقدام دولت در مورد گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات (اعم از محتوا و زیرساخت)
تعیین دستور جلسه برای تصمیم‌گیری	تصمیم‌گیری پیرامون اینکه برای توسعه فاوا چه باید تصمیم گرفت و اساساً چه مسائلی را مطرح کرد.
تدوین پیشنهادات مربوط به خط‌مشی	توسعه پیشنهادات مربوط به خط‌مشی فاوا برای حل مسائل و مشکلات
مشروعیت بخشیدن به خط‌مشی	انتخاب یک پیشنهاد (اجرای طرح تکفا) ایجاد حمایت سیاسی برای آن توسط معاون وقت رئیس جمهور (آقای نصرالله جهانگرد) تصویب آن به عنوان یک قانون
اجرای خط‌مشی‌ها	سازماندهی دیوان‌سالاری‌ها (تقویت شورای عالی اطلاع‌رسانی) ارائه خدمات یا انجام پرداخت‌ها (در سه سال حدود ۲۷۰ میلیارد تومان بودجه جهت این امر اختصاص یافت) وضع مالیات‌ها
ارزیابی خط‌مشی‌ها	مطالعه برنامه‌ها گزارش نتایج برنامه‌های دولت ارزیابی تأثیرات برنامه‌ها بر گروه‌های هدف و غیرهدف در اجتماع پیشنهاد تغییرات و اصلاحات (با تغییر دولت بسیاری از خط‌مشی‌ها تغییر یافت و آن برنامه‌ها نیز با شکست روبه‌رو شده است)

۲. پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق

سؤال اصلی این تحقیق که در پی پاسخ به آن هستیم این‌گونه مطرح شد که «بر اساس مدل فرایندی، خط‌مشی‌گذاری فاوا در ایران در حوزه تولید محتوای دیجیتال اسلامی،

از سال ۸۱ تا ۸۶ چگونه انجام شده است؟». علاوه بر این، سؤال اصلی، بر اساس مراحل شش‌گانه مدل فرایندی، شش سؤال فرعی نیز تعریف شدند که در خط‌مشی‌گذاری فاوا در ایران: تعیین مسئله، تعیین دستورکار برای تصمیم‌گیری، تدوین پیشنهادات مربوط به خط‌مشی‌گذاری‌ها، مشروعیت‌بخشی به خط‌مشی‌ها، اجرای خط‌مشی‌ها و ارزیابی خط‌مشی‌ها چگونه انجام شده‌اند. رویکرد اصلی این مقاله اکتشافی و تحلیلی است که در این‌گونه پژوهش‌های اکتشافی و تحلیلی نمی‌توان فرضیه‌ای را دنبال کرد بلکه بر اساس سؤالات اصلی و فرعی مقاله، سؤالات بررسی و تحلیل شده است.

۳. روش پژوهش

در این مقاله از روش پژوهش «کتابخانه‌ای» و «مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته کیفی» بهره‌گیری شده است. گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای شامل سندپژوهی و بررسی اسناد و گزارش‌های تولیدشده در حوزه خط‌مشی‌گذاری فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران است. در جریان پژوهش با ۱۰ نفر از سیاست‌گذاران، مدیران اجرایی و مشاوران تکفا مصاحبه شده است و برای ارزیابی کیفیت پروژه‌ها نیز از روش وب‌سنجی استفاده شده است.

سعیدرضا عاملی در مقدمه کتاب «ارزیابی فضای مجازی ایرانی» که مجموعه مقالات دانشجویی است، برای تحلیل و ارزیابی کیفی وب‌گاه‌ها متغیرهای دوازده‌گانه‌ای را به شرح زیر مطرح کرده که این متغیرها جهت ارزیابی و تحلیل پایگاه‌ها مناسب به نظر می‌رسد:

۱. صحیح بودن اطلاعات^۳
۲. اعتبار اطلاعات
۳. پوشش مطالب^۴
۴. به‌روز بودن^۵
۵. تراکم و جامعیت فرامحلی
۶. تعاملی بودن^۶
۷. واقع‌گرایی^۷

۸. سرعت دسترسی به اطلاعات^۸

۹. خدمات^۹

۱۰. حقوق خصوصی^{۱۰} کاربران

۱۱. تحلیل تصاویر پایگاه‌ها

۱۲. استفاده آسان از فضای وبی: این متغیر خود دارای پنج محور است: پیوندها،

بازتاب نظر کاربران، قابل دسترس بودن هویت‌های وبی، طراحی، حرکت در پایگاه

نمودار شماره ۲. متغیرهای دوازده‌گانه برای تحلیل و ارزیابی وب‌گاه‌ها

۴. سیر اسناد و قوانین کشور در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات

از سال ۱۳۷۸ که «شورای عالی انفورماتیک» رویکرد ویژه‌ای را در برنامه سوم توسعه در زمینه فناوری اطلاعات پایه‌گذاری کرد، با ابلاغیه مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۰ با موضوع سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، اقبال گسترده‌ای در کشور توسط نهادهای دولتی در جهت تحقق این ابلاغیه به راه افتاد. برنامه‌ها و اسناد ملی

زیادی توسط ارگان‌های مرتبط با حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات طرح‌ریزی و تدوین شد، ولی فقط تعدادی معدودی از آن‌ها مصوب و اجرا شد. بعد از ابلاغیه مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۰، مهم‌ترین برنامه مصوب دولت، برنامه توسعه و کاربردی فناوری اطلاعات (تکفا) بود که در سال ۱۳۸۱ توسط شورای عالی اطلاع‌رسانی طرح‌ریزی و اجرا شد. قوانین و یا اسنادی که در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران مطرح و بعضاً تصویب و ابلاغ شده‌اند، در جدول زیر به صورت خلاصه آمده است:

جدول شماره ۳. فهرست اسناد و قوانین در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات (با ترتیب زمانی)

نام قانون یا سند	زمان تصویب	مرجع تصویب	موضوع
آیین‌نامه اجرایی تحقق دولت الکترونیک	۸۱/۴/۱۵	تصویب‌نامه شورای عالی اداری	اتوماسیون فعالیت‌ها، تسریع در اجرای امور، بهبود ارائه خدمات به مردم با حداکثر نظم و دقت و افزایش کیفیت تصمیم‌گیری در سطوح مختلف و ارائه خدمات غیرحضور، همچنین کاهش هزینه‌ها، افزایش کارایی و اثربخشی در بخش‌های مختلف، ایجاد گردش سریع و صحیح اطلاعات بین دستگاه‌های اجرایی و در راستای تحقق دولت الکترونیکی
آیین‌نامه نحوه اجرای فعالیت‌های مشخص به‌منظور گسترش کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور	۸۱/۴/۱۲	هیئت وزیران	در این آیین‌نامه به اولویت‌های برنامه عملیاتی فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور به همراه برنامه‌های مرتبط در سال ۱۳۸۱ پرداخته شده است. دستگاه‌های اجرایی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی را مجاز دانسته است که با رعایت قوانین و مقررات مربوط، در تهیه و تنظیم موافقت‌نامه‌های سال ۱۳۸۱ کشور و تأمین اعتبار و تخصیص منابع ترتیبی اتخاذ نماید تا به میزان یک درصد از اعتبارات دستگاه‌ها در جهت این برنامه‌ها و سایر طرح‌های مصوب شورای عالی اطلاع‌رسانی در چارچوب برنامه توسعه کاربری فناوری ارتباطات و اطلاعات بر اساس ضوابط مشترک سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و شورای عالی اطلاع‌رسانی با رعایت قوانین و مقررات مربوط مصرف گردد
تبصره ۱۳ - قانون بودجه سال ۱۳۸۱ کل کشور	۸۰/۱۲/۲۲	مجلس شورای اسلامی	این تبصره قانونی که به طرح تکفا نیز معروف است، با هدف ایجاد زیرساخت فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور، توسعه اشتغال، توسعه مشارکت بخش خصوصی در بازار فناوری اطلاعات و توسعه کاربرد فناوری اطلاعات در دولت تصویب گردید. زیربرنامه‌های هفت‌گانه تکفا که برای آن‌ها بودجه در نظر گرفته شده بود، عبارت بودند از دولت الکترونیکی، مهارت دیجیتال، نیروی انسانی کشور، کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش عالی، کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در اقتصاد، بازرگانی و تجارت، کاربرد

فناوری اطلاعات و ارتباطات در قلمرو فرهنگ، هنر و تقویت خط و زبان فارسی در محیط‌های رایانه‌ای و توسعه واحدهای کوچک و متوسط فعال در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات			
الزام دستگاه‌های اجرایی به ایجاد سامانه‌های الکترونیکی ارائه کلیه خدمات دولتی نظیر سامانه دبیرخانه الکترونیکی تحت وب و سامانه اخذ الکترونیکی عوارض و قبوض جهت تحقق دولت الکترونیک و کاهش مراجعه حضوری مردم به ادارات	تصمیم نمایندگان ویژه رئیس جمهور	۸۵/۲/۱۰	تبصره ۱۳ قانون بودجه ۱۳۸۵
تغییر عنوان کمیسیون امور اجتماعی هیئت وزیران به «کمیسیون امور اجتماعی و دولت الکترونیک»	هیئت وزیران	۸۴/۴/۲۶	تصویب‌نامه تغییر نام کمیسیون امور اجتماعی به «کمیسیون امور اجتماعی و دولت الکترونیک»
تشکیل کارگروه مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات و امنیت را برای بررسی و تصمیم‌گیری در امور مربوط به سیاست‌گذاری، پیگیری، هدایت، راهبری و نظارت بر چگونگی پیشرفت فعالیت‌های حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات و امنیت، اختصاص و هدایت صحیح منابع مالی و بودجه برای اجرای طرح‌های کلان فناوری اطلاعات، اصلاح مقررات، استانداردسازی، فرهنگ‌سازی و ایجاد فضاهای مناسب برای تولید محتوای الکترونیکی، رعایت اصول حاکمیت و توازن بین توسعه و امنیت اطلاعات و دولت الکترونیک	هیئت وزیران	۸۸/۹/۱	تصویب‌نامه تشکیل کارگروه مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات و امنیت
مشخص‌کننده حوزه‌های راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات، اهداف بنیادین، جهت‌گیری‌های راهبردی، راهبردها، راهکارهای طی کردن راهبردهای هر حوزه و شاخص‌ها و اهداف کمی جهت تحقق اهداف سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران	هیئت وزیران	۸۶/۱۰/۵	سند نظام جامع فناوری اطلاعات

<p>ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، توسعه کمی و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی، ایجاد دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی صرفاً از طریق نهادها و مؤسسات مجاز، حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات، ایجاد و تقویت نظام حقوقی و قضائی متناسب با توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی، توسعه فناوری اطلاعات (ویژه حفاظت از اطلاعات)، اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها در جهت حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی.</p>	<p>ابلاغیه مقام معظم رهبری</p>	<p>۸۰/۳/۹</p>	<p>سیاست‌های کلی نظام در بخش شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای</p>
<p>امکان ارائه خدمات غیرحضور و در راستای تحقق دولت الکترونیک، ایجاد مراکز خدمت‌رسان الکترونیکی در چهار استان پیشرو</p>	<p>شورای عالی اداری</p>	<p>۸۲/۶/۳۱</p>	<p>طرح ایجاد مراکز خدمات رسانی الکترونیکی در استان‌های پیشرو</p>
<p>فصل پنجم این قانون بر کاربرد فناوری اطلاعات در تجدید ساختار خدمات اداری دولت تأکید و توجه دارد. فصل پنجم قانون مدیریت خدمات کشوری را می‌توان به دو بخش تقسیم نمود: بخش اول آن مربوط به تدوین و مکتوب نمودن فرآیندهای دستگاه‌های اجرایی در جهت بهبود فرایند و افزایش رضایت مردم است و بخش دوم که بر استفاده از فناوری اطلاعات در جهت افزایش کارایی و بهبود خدمت‌رسانی به مردم تأکید دارد</p>	<p>مجلس شورای اسلامی</p>	<p>۸۶/۷/۸</p>	<p>فصل پنجم قانون مدیریت خدمات کشوری</p>
<p>بر طبق این قانون هر ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آنکه قانون منع کرده باشد. همچنین بر اساس این قانون مؤسسات عمومی مکلف‌اند اطلاعات مربوط را در دسترس مردم قرار دهند و نمی‌توانند از متقاضی دسترسی به اطلاعات، هیچ‌گونه دلیل یا توجیهی برای تقاضا مطالبه کنند.</p>	<p>مجمع تشخیص مصلحت نظام</p>	<p>۸۸/۵/۳۱</p>	<p>قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات</p>

و هریک از مؤسسات عمومی موظف‌اند در راستای نفع عمومی و حقوق شهروندی دست‌کم به‌طور سالانه اطلاعات عمومی خود را با استفاده از امکانات رایانه‌ای حتی‌الامکان در یک کتاب راهنما منتشر نمایند.			
الزام دولت به برقراری نظام بانکداری الکترونیکی گسترش کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در اقتصاد، بازرگانی و تجارت، به‌روز نمودن پایگاه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات دستگاه مربوطه در محیط رایانه‌ای و شبکه‌ای، به طراحی و استقرار نظام جامع اطلاعات M.I.S، عملیات و مدیریت قضایی، حمایت از سرمایه‌گذاری در تولید و عرضه انواع محتوی و اطلاعات زبان فارسی در محیط رایانه‌ای، برقراری تسهیلات لازم تا پایان برنامه چهارم جهت دسترسی به ارتباطات گسترده با کیفیت		۸۳/۶/۱۱	قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
این قانون مجموعه اصول و قواعدی است که برای مبادله آسان و ایمن اطلاعات در واسط‌های الکترونیکی و با استفاده از سیستم‌های ارتباطی جدید است، که در آن استفاده از امضای الکترونیکی را به‌عنوان راهی جهت امن‌سازی مبادلات الکترونیکی در نظر گرفته شده است.	مجلس شورای اسلامی	۸۲/۱۰/۱۷	قانون تجارت الکترونیکی

۴-۱. برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات (تکفا)

۴-۱-۱. محتوای دیجیتال اسلامی در حوزه فاوا

مطابق بند چهارم سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی تهیه‌شده توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی و ابلاغی از جانب مقام معظم رهبری (دام‌ظله)، اصل «حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات و خدمات ضروری و مفید با تأکید بر ترویج فرهنگ و اندیشه اسلامی» در برنامه‌های اجرایی اصلی بخش‌های فرهنگی- تخصصی برنامه توسعه و کاربری فناوری ارتباطات و اطلاعات کشور (تکفا) قرار گرفت؛ لذا یکی از برنامه‌های هفتگانه تکفا تحت عنوان طرح راهبردی «برنامه راهبردی گسترش کاربرد ICT در

قلمرو فرهنگ، هنر و تقویت خط و زبان فارسی در محیط رایانه‌ای» با اولویت حمایت از تهیه و تولید محتوا در حوزه اسلامی و فرهنگی تدوین و توسط هیئت وزیران تصویب گردید.

در برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات (تکفا)، فعالیت‌ها و پروژه‌هایی اولیه‌ای که در حوزه توسعه این فناوری در کشور انجام پذیرفت، در قالب هفت برنامه راهبردی و یازده فعالیت فرعی (پروژه) پیش‌بینی گردید که بلافاصله پس از تصویب این برنامه و شکل گرفتن ستاد تبصره ۱۳ (با همکاری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی) برنامه عملیاتی کلیه دستگاه‌های اجرایی کشور در زمینه توسعه و کاربری این فناوری جمع‌آوری شد. در نهایت، بیش از ۲۰۰۰ پروژه به ارزش ۲۰۰۰۰ میلیارد ریال از بیش از ۲۰۰ دستگاه اجرایی به این ستاد ارسال گردید. از میان پروژه‌های دریافتی بر اساس اهداف و اولویت‌های برنامه تکفا و تعامل نزدیک با دستگاه‌های اجرایی کشور، در نهایت، در سال ۱۳۸۱، ۲۵۰ پروژه از ۷۴ دستگاه اجرایی پذیرفته شد و اعتبارهای مورد نیاز برای اجرای این پروژه‌ها به دستگاه‌های مربوطه ابلاغ گردید. این تعداد پروژه در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ به حدود ۴۰۰ پروژه برای ۱۰۰ دستگاه اجرایی رسید. از سایر پروژه‌های دیگر نیز از طریق سازوکار دیگری با کمک مستقیم مدیریت استان‌ها با تکیه بر اعتبارات تکفا حمایت گردید.

۴-۱-۲. معرفی برنامه‌های راهبردی تعریف‌شده در برنامه تکفا

۱. برنامه راهبردی دولت الکترونیکی (سامانه، شبکه مجازی، قانون و امنیت)
۲. برنامه راهبردی کاربرد ICT در توسعه خدمات اجتماعی
۳. برنامه راهبردی گسترش کاربرد ICT در آموزش و پرورش و توسعه مهارت دیجیتال نیروی انسانی کشور
۴. برنامه راهبردی گسترش کاربرد ICT در اقتصاد، بازرگانی و تجارت
۵. برنامه راهبردی گسترش کاربرد ICT در آموزش عالی و آموزش پزشکی

۶. برنامه‌ راهبردی گسترش کاربرد ICT در قلمرو فرهنگ، هنر و تقویت خط و زبان فارسی در محیط رایانه‌ای

۷. برنامه‌ راهبردی توسعه واحدهای کوچک و متوسط فعال در ICT از طریق ایجاد مراکز رشد و پارک‌های فناوری

۴-۱-۳. معرفی برنامه‌ راهبردی ششم تکفا

۴-۱-۳-۱. فهرست پروژه‌های این برنامه

۱. پایگانی دیجیتال محتوای فرهنگی و هنری کشور
۲. ایجاد پایگانی دیجیتال و محتوای الکترونیکی
۳. ایجاد مسجد نت
۴. بانک اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی کتاب ایران
۵. پایگاه اطلاع‌رسانی «تبیان» در حوزه فرهنگ اسلامی
۶. توسعه خط و زبان فارسی در محیط رایانه‌ای
۷. حمایت از توسعه‌دهندگان محتوای الکترونیکی
۸. راه‌اندازی مرکز IDC در حوزه منابع اسلامی
۹. سامانه اطلاع‌رسانی محتوای نشریات کشور (نماینه)
۱۰. متن باز لینوکس فارسی (Open Source)
۱۱. ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی جامع نسخ خطی
۱۲. ایجاد و توسعه درگاه نمونه تکفا
۱۳. ساماندهی ضوابط توسعه و دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی
۱۴. حمایت از انتشار مجله تخصصی تکفا
۱۵. حمایت از تهیه و تأمین محتوای الکترونیکی فرهنگی - اسلامی

۴-۱-۳-۲. ارزیابی و تحلیل وضعیت کنونی پروژه‌ها

ششمین طرح راهبردی برنامه تکفا؛ «برنامه‌ راهبردی گسترش کاربرد ICT در قلمرو فرهنگ، هنر و تقویت خط و زبان فارسی در محیط رایانه‌ای»، در قالب ۱۵ پروژه فرعی

مطرح شده بود که آن‌ها در بالا به تفصیل تشریح شد. خروجی این پروژه‌ها در قالب یک پایگاه می‌بایست نمایش داده می‌شد. خروجی تعدادی از این پروژه‌ها در یک وب‌گاه نمایش داده شده است. ۱۵ پروژه تعریف شده، در قالب هشت وب‌گاه قابل دسته‌بندی است که هم‌اکنون سه وب‌گاه در فضای سایبر قابل دسترسی نیست و آدرس یک وب‌گاه نیز تغییر یافته است:

یک. پایگاه تبیان^{۱۱}

- پروژه پایگاه اطلاع‌رسانی «تبیان» در حوزه فرهنگ اسلامی
  - پروژه ایجاد مسجد نت
  - پروژه راه‌اندازی مرکز IDC در حوزه منابع اسلامی^{۱۲}
  - پروژه حمایت از تهیه و تأمین محتوای الکترونیکی فرهنگی - اسلامی
- دو. پایگاه دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی^{۱۳}
- پروژه توسعه خط و زبان فارسی در محیط رایانه‌ای
  - پروژه ساماندهی ضوابط توسعه و دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی
  - پروژه ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی جامع نسخ خطی
  - پروژه ایجاد و توسعه درگاه نمونه تکفا
- سه. بایگانی دیجیتال محتوای فرهنگی و هنری کشور، ایجاد بایگانی دیجیتال و

محتوای الکترونیکی (سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران)^{۱۴}

چهار. پایگاه کتاب ایران^{۱۵}

- پروژه بانک اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی کتاب ایران

پنج. پایگاه نمایه^{۱۶}

- پروژه سامانه اطلاع‌رسانی محتوای نشریات کشور (نمایه)
  - ✓ هم‌اکنون وب‌گاه نمایه در فضای سایبر قابل دسترسی است.^{۱۷}
- شش. وب‌گاه (www.ictc.ir)

- پروژه حمایت از توسعه‌دهندگان محتوای الکترونیکی
- ✓ هم‌اکنون چنین وب‌گاهی در فضای سایبر قابل دسترسی نیست.

هفت. سایت ملی طرح نرم‌افزارهای آزاد^{۱۸}

- پروژه متن باز لینوکس فارسی^{۱۹}

✓ هم‌اکنون چنین وب‌گاهی در فضای سایبر قابل دسترسی نیست.

هشت. پایگاه (www.irica.com)

پروژه حمایت از انتشار مجله تخصصی تکفا

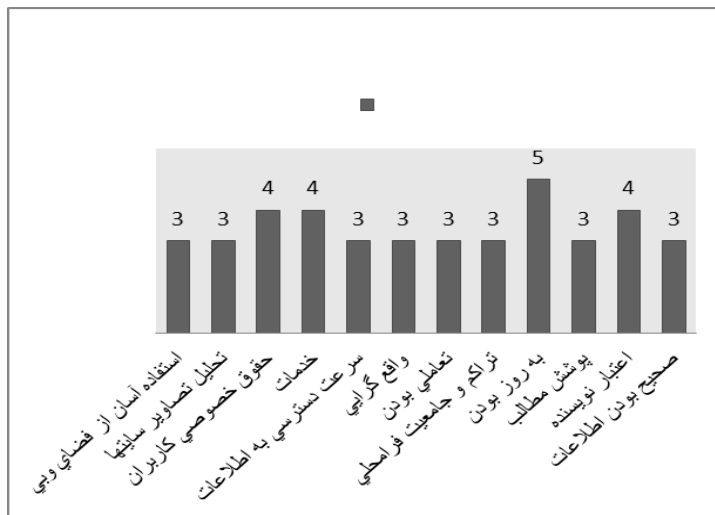
✓ هم‌اکنون چنین وب‌گاهی در فضای سایبر قابل دسترسی نیست. وب‌گاه

گمرک جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر وجود دارد.^{۲۰}

در بیان روش‌های تحقیق، متغیرهای دوازده‌گانه‌ای برای ارزیابی و تحلیل کیفی وب‌گاه‌ها مشخص گردید. این متغیرهای دوازده‌گانه در قالب یک «پرسش‌نامه بسته» که بر اساس طیف لیکرت منظم شده بودند، توسط چهار تن از کارشناسان ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی^{۲۱} تکمیل گردید. برای هر یک از وب‌گاه‌های قابل دسترسی، یک پرسش‌نامه پر شده است. برای سهولت در سنجش و تحلیل پرسش‌نامه‌های پر شده، هر یک از متغیرهای طیف لیکرت را با یک کد نشانه‌گذاری می‌کنیم و در نمودارها نیز با آن کد نمایش خواهیم داد.

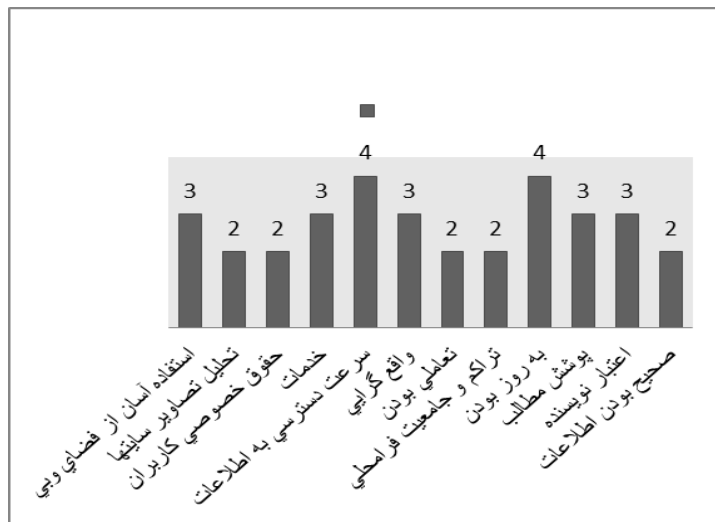
(خیلی خوب = کد ۵ / خوب = کد ۴ / متوسط = کد ۳ / ضعیف = کد ۲ / خیلی ضعیف = کد ۱)

یک. ارزیابی و تحلیل وب‌گاه تبیان

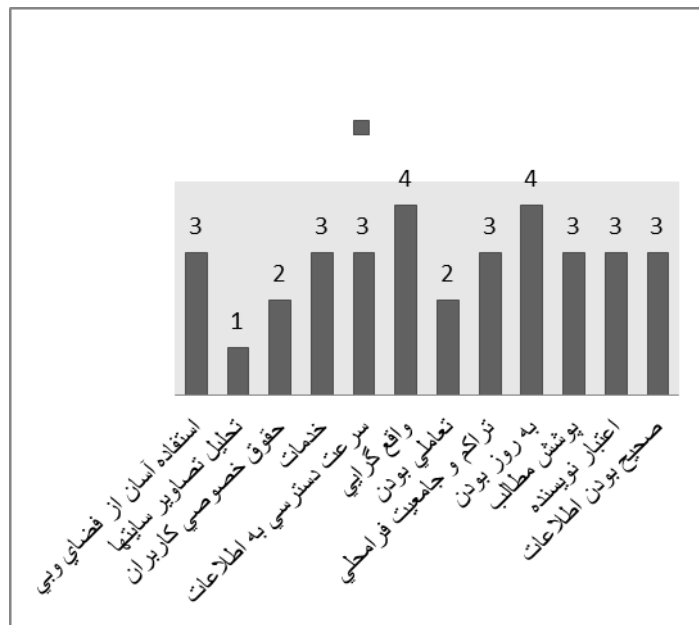
شکل ۳. نمودار ارزیابی و تحلیل پایگاه تبیان

دو. ارزیابی و تحلیل وب‌گاه شورای عالی اطلاع‌رسانی

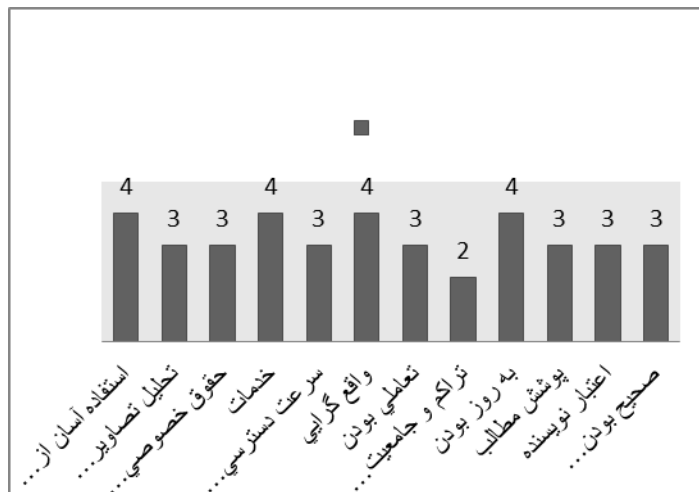
شکل ۴. نمودار ارزیابی و تحلیل وب‌گاه شورای عالی اطلاع‌رسانی

سه. ارزیابی و تحلیل وب‌گاه برنامه تکفا

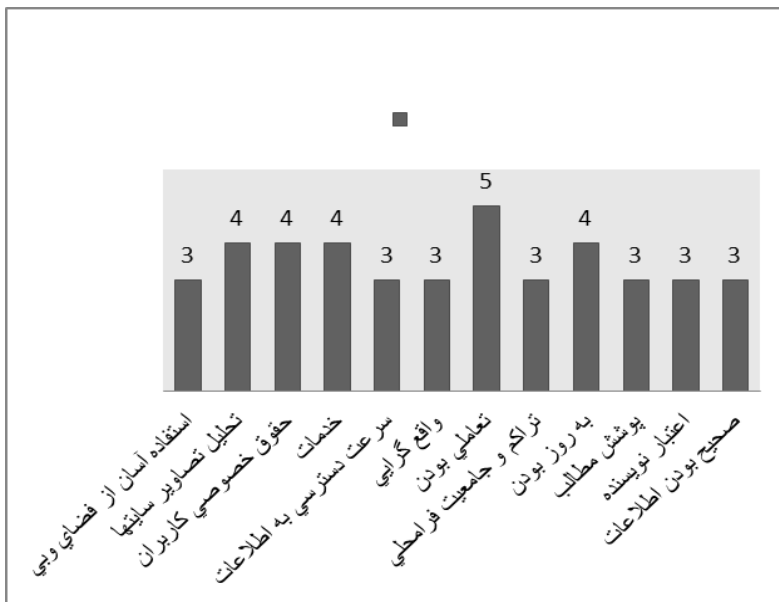
شکل ۵. نمودار ارزیابی و تحلیل وب‌گاه تکفا

چهار. ارزیابی و تحلیل وب‌گاه کتاب ایران

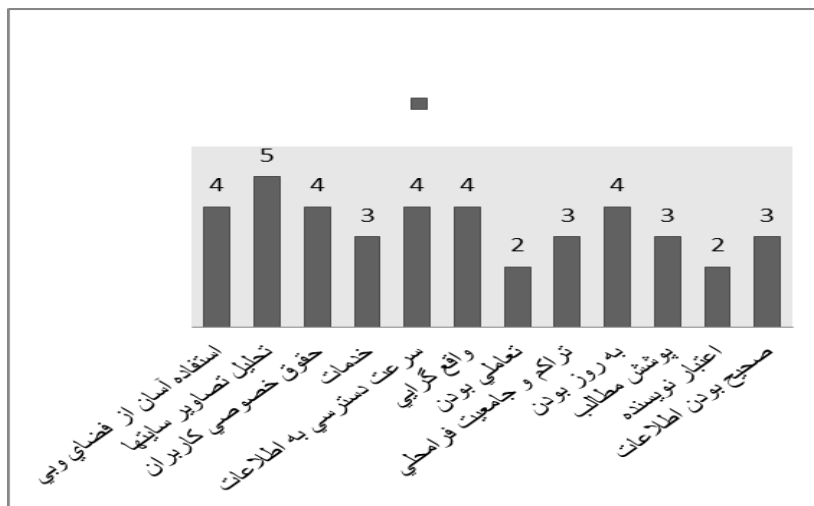
شکل ۶. نمودار ارزیابی و تحلیل وب‌گاه کتاب ایران

پنج. ارزیابی و تحلیل وب‌گاه نمایه

شکل ۷. نمودار ارزیابی و تحلیل وب‌گاه نمایه

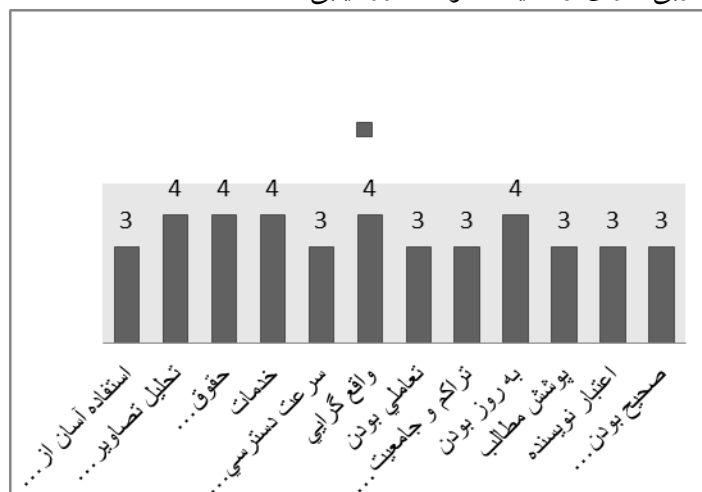
شش. ارزیابی و تحلیل وب‌گاه ایران سیما

شکل ۸. نمودار ارزیابی و تحلیل وب‌گاه ایران سیما

۴-۱-۳- جمع‌بندی وضعیت وب‌گاه‌های محتوای برنامه تکفا

در ارزیابی و تحلیل نهایی شش وب‌گاه محتوایی فعال و قابل دسترسی برنامه توسعه کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران، بر طبق پرسشنامه‌ها، هیچ تغییری در وضعیت خیلی خوب و خیلی ضعیف ارزشیابی نشدند، ولی پنج متغیر به‌روز بودن، واقع‌گرا بودن، خدمات، حقوق خصوصی کاربران و تحلیل تصاویر پایگاه دارای وضعیت خوب، و هفت متغیر صحیح بودن اطلاعات، اعتبار نویسنده، پوشش مطالب، تراکم و جامعیت فرامحلی، تعاملی بودن، سرعت دسترسی به اطلاعات و استفاده آسان از فضای وبی دارای وضعیت متوسط ارزشیابی شدند.

شکل ۹. نمودار جمع‌بندی نهایی وب‌گاه‌های برنامه تکفا

جمع‌بندی

در این مقاله بر مبنای مدل فرایندی که چارچوب نظری مقاله انتخاب شد: شش مرحله این مدل در مسئله سیاست‌گذاری فاوا در ایران مورد بررسی و تطبیق واقع گردید. در مرحله اول مدل فرایندی که تعیین مسئله است؛ برای روشن شدن مسئله از زمان تعیین‌شده کمی عقب‌تر رفتیم تا نگاهی جامع‌تر به زوایای سیاست‌گذاری‌های اخیر داشته باشیم. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در مسیر سیاست‌گذاری‌های کلان فناوری اطلاعات و ارتباطات، «شورای عالی انفورماتیک» (۱۳۵۹)، «مرکز تحقیقات

کامپیوتری علوم اسلامی» (۱۳۶۸)، «شورای عالی اطلاع‌رسانی» (۱۳۷۷) و «شورای عالی فناوری اطلاعات و ارتباطات» (۱۳۸۴) در این حوزه با مسئولیت‌های مشخص و گاهی نیز همراستا شروع به فعالیت نمودند که در ادامه به معرفی و تبیین وظایف هریک از آن‌ها پرداخته شده است. در مرحله دوم مدل فرایندی که تعیین دستور جلسه برای تصمیم‌گیری است؛ به علل اهمیت و در دستورکار قرار گرفتن فناوری اطلاعات و ارتباطات در امور جاری دولت پرداخته شده است. در سال ۱۳۷۹ و در انتخابات هشتم ریاست جمهوری، سید محمد خاتمی برای دور دوم نیز کاندیدا شدند. یکی از مباحث مطروح شده و شعارهای تبلیغاتی ایشان در انتخابات، بسط و گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران و تشکیل دولت الکترونیک بود. لذا با پیروزی آقای خاتمی در دور دوم انتخابات، گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران در دستور سیاست‌های کلان دولت قرار گرفت. وزیر پیشنهادی آقای خاتمی برای تصدی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، آقای نصرالله جهانگرد بود که ایشان نتوانست از نمایندگان مجلس رأی اعتماد بگیرد. بعد از این شکست، آقای جهانگرد به‌عنوان معاون وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات منصوب شدند که طولی نکشید با حکم رئیس جمهور، به‌عنوان مشاور رئیس جمهور و دبیر شورای عالی اطلاع‌رسانی منصوب شدند. با آمدن آقای جهانگرد، جلسات شورای عالی اطلاع‌رسانی با حضور ریاست رئیس جمهور برگزار و توان و حمایت مضاعفی در دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی ایجاد شد. در مرحله سوم مدل فرایندی که تدوین پیشنهادات مربوط برای خط‌مشی است؛ وارد حوزه برنامه ملی توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات (تکفا) شده‌ایم و به معرفی این برنامه که یک برنامه پیشنهادی بود، پرداختیم. در مرحله چهارم مدل فرایندی که مشروعیت‌بخشی به خط‌مشی‌هاست؛ به نحوه تصویب، تأیید و اختصاص بودجه برنامه ملی تکفا در مسیر اداری خود پرداخته شد. در راستای تدوین اهداف استراتژیکی که در مرحله قبل اشاره شد، جلساتی در دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی تشکیل شد. در یکی از این جلسات که تعدادی از اساتید و کارشناسان حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات حضور داشتند، آقای جهانگرد وارد می‌شوند و می‌گویند هرکدام از اعضای جلسه، تا فردا برنامه‌ای را ذیل تبصره ۱۳ برنامه بودجه سال ۱۳۸۱ پیشنهاد دهند. این‌ا

بود که پیشنهاد برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران (تکفا) مطرح می‌شود. بدین ترتیب، برنامه تکفا تدوین و ساختار اجرایی دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی نیز طراحی و ایجاد می‌شود. هدف اصلی این برنامه، آماده‌سازی هرچه بیشتر کشور برای حضور همه‌جانبه در عصر اطلاعات، به‌منظور نیل به توسعه فرهنگی، اقتصادی و همچنین، توسعه زمینه‌ها و فرصت‌ها در جهت تحرک بخش خصوصی به‌عنوان محور کلیدی و راهبردی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات تعیین شده بود. در مرحله پنجم مدل فرایندی که بررسی اجرای خط‌مشی‌هاست، با توجه به بازه زمانی ۸۶-۱۳۸۱، پروژه‌های محتوایی برنامه تکفا، توسط روش پیمایشی و از طریق پرسشنامه بررسی گردید که جداول فوق نیز گویای نتایج است. در مرحله ششم مدل فرایندی که ویژه بررسی نحوه نظارت و ارزیابی خط‌مشی‌هاست، می‌توان ارزیابی‌ها را دو بخش درونی و بیرونی دسته‌بندی نمود. در بخش اول، نظارت و ارزیابی درونی برنامه تکفا از آنجایی قابل بررسی است که تأمین بودجه طرح‌های تکفا به صورت اعتبار مشارکتی تعیین گردید. بدین صورت که تنها بخشی از بودجه طرح توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور تأمین شده و باقیمانده آن توسط دستگاه سفارش‌دهنده پروژه تأمین اعتبار می‌شود. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور جدول فهرست موضوعی پروژه‌های تکفا و درصد مشارکت مالی خود را به اطلاع دستگاه‌های علمی اجرایی رسانده و دستگاه‌ها نیز بر اساس جدول مذکور، پس از تعریف و تصویب پروژه‌های تکفای مورد درخواست خود، کاربرگ‌ها و قراردادهای مربوط به طرح تکفا را تکمیل کرده‌اند. دفتر ارتباط با صنعت پس از اخذ مجوزهای لازم مدارک پیش‌گفته را به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور ارسال می‌نمود و در صورت تصویب پروژه توسط سازمان مذکور، اقدامات لازم برای عقد قرارداد و جذب باقیمانده بودجه طرح انجام می‌گرفت؛ لذا می‌بینیم که شورای عالی اطلاع‌رسانی خود را تنها مجری این طرح و پروژه‌های آن معرفی می‌کند و جایگاه ارزیابی و نظارتی برای خود قائل نمی‌باشد.

در بخش دوم نیز به نکاتی که در ارزیابی‌های بیرونی و در میزان موفقیت و یا شکست این برنامه ملی نقش بسزایی دارند، می‌توان به ۹ سرفصل؛ عدم توجه به محتوا

و کیفیت محصولات نرم‌افزاری، نبود فرایند طراحی نیازها و جزئیات آن، نبود ملاک و معیار ارزیابی برای ارزیابی هزینه و خروجی، نبود نهادهای کنترلی و سازوکارهای کنترلی، بی‌توجهی به تحقق درست خروجی‌ها، بی‌توجهی به نتایج و خروجی‌ها، ضعف در انتخاب مدل برنامه تکفا، دولتی بودن طرح تکفا و مشکلات مالی برنامه تکفا اشاره نمود که هر کدام از این انتقادات خود مجالی جهت تحقیق بیشتر می‌طلبد. لذا به اقتضای این مقاله فقط عناوین آنها اشاره می‌شود.

در نهایت آنچه که محل چالش اصلی این مقاله محسوب می‌گردد این نکته است که توسعه و پیشرفت در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات نیازمند دوال زیرساخت و محتواست. این دو بال در کنار هم سبب توسعه و پیشرفت خواهند شد. در جمهوری اسلامی ایران و در برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات نگاه غالب به حوزه زیرساخت معطوف بود و عملاً حوزه محتوای الکترونیکی بومی و به‌طبع، حوزه محتوای دیجیتال اسلامی مغفول ماند. طرح تسما (تولید و ساماندهی محتوای الکترونیکی ایران) در سال ۱۳۸۵ در جهت تقویت این بال مغفول‌مانده، مطرح شد، ولی به دلیل ضعف در برنامه‌ریزی و عدم حمایت لازم توسط دولت نتوانست جریان متوقعی را به راه بیندازد. در نسخه پیش‌نویس سند راهبردی جامعه اطلاعاتی ایران که در سال ۱۳۸۸ توسط دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی مطرح شد، پنج حوزه راهبردی توسعه دسترسی به محیط شبکه‌ای، حوزه راهبردی توسعه نیروی انسانی، علم و آموزش شبکه‌ای، حوزه راهبردی جامعه شبکه‌ای، حوزه راهبردی توسعه اقتصاد شبکه‌ای و حوزه راهبردی سیاست‌های حاکم بر توسعه جامعه اطلاعاتی بیان شده است که بحث محتوای الکترونیکی بومی و اسلامی در راهبردهای توسعه جامعه در دنیای شبکه‌ای، اشارات در خور توجهی شده است و یکی از این راهبردها نیز تهیه و تدوین و اجرای سند نهایی تولید و ساماندهی محتوای الکترونیکی ایرانی (طرح تسما) آمده است. در واقع، این سند سه سال پس از مطرح شدن طرح تسما، هنوز داعیه‌دار تهیه و تدوین آن شده است. در سال ۱۳۸۴، اصلی‌ترین وظیفه دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی بر اساس اصلاح اساسنامه شورای عالی اطلاع‌رسانی، تمرکز بر فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی، دینی و اخلاقی معین گردید که شورای عالی اطلاع‌رسانی برای پوشش قرار

دادن این چهار محور، پیش‌نویس طرحی با عنوان طرح تسما را ارائه کرد. طرح تسما می‌خواست که نقشه راه در زمینه تولید و ساماندهی محتوا را شناسایی و مسئولیت نهادهای اجرایی در این راستا را نیز تعیین نماید، ولی در نزاع‌های سیاسی که در ادغام شوراهای عالی کشور به وجود آمد، اسیر امور ساختاری شد و از رسالت واقعی خود فاصله گرفت. طرح تسما متولی پوشش ۱۴ حوزه دین و معنویت، علم و پژوهش، خط و زبان فارسی، آموزش الکترونیک، اخلاق و تربیت، نظام حقوقی، میراث فرهنگی و گردشگری، هنر (دیجیتال)، نظام اطلاعات مکان‌محور (فرهنگی، اجتماعی)، خدمات عمومی و فرهنگی (بخش خصوصی و دولتی)، امنیت فرهنگی و محیط رایانه‌ای پاک، نظام سلامت جسم و روان، بازی و سرگرمی الکترونیکی و رسانه گردید. تعیین معیارها و استانداردها و تعریف پروژه‌ها و حمایت از فعالیت نهادهای مسئول و نظارت بر آنها از جمله وظایف اصلی شورای عالی اطلاع‌رسانی در طرح تسما مشخص گردید که تاکنون به نتایج مطلوبی نرسیده است.

حال که زمزمه‌های اجرای برنامه‌های جدید و قوی‌تر در حوزه فاوا به گوش می‌رسد، شایسته است که تمام دستگاه‌های متولی سیاست‌گذاری در امر فناوری اطلاعات و ارتباطات دست به دست هم دهند و با همکاری یکدیگر، ضعف‌هایی را که در طرح تکفا و تسما بود، مرتفع نمایند و برنامه‌های جدید را با توجه به دو بال زیرساخت و محتوای الکترونیکی بومی و اسلامی، طرح‌ریزی نمایند تا بتوانیم در درازمدت به هفت اولویت اساسی در توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات که در برنامه پنج‌ساله‌ای که دولت مشخص نموده است (خردادماه ۸۹)، به توسعه دولت الکترونیکی با محوریت ارائه خدمات دولتی، توسعه تجارت و بانکداری الکترونیکی، توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی در فضای مجازی، توسعه سلامت و رفاه اجتماعی، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، گسترش امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و بسط قوانین و مقررات ناظر بر فضای مجازی دست یابیم.

ارائه پیشنهاد

• پیش‌نویس سند راهبردی جامعه اطلاعاتی ایران در سال ۱۳۸۸ تدوین شده که هنوز به تصویب نرسیده است. لذا جا دارد پژوهشگرانی که به این حوزه علاقه‌مند هستند، با بررسی و تحلیل این سند، خلأهای احتمالی آن را واکاوی نمایند و به شورای عالی اطلاع‌رسانی ارائه دهند.

• در برنامه پنج سال آینده کشور، هفت اولویت اساسی در توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات توسط نمایندگان ویژه رئیس جمهور در کارگروه مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات و امنیت آن (فاوا) در خرداد ۱۳۸۹ تعیین شده است. توسعه دولت الکترونیکی با محوریت ارائه خدمات دولتی، توسعه تجارت و بانکداری الکترونیکی، توسعه فرهنگ ایرانی- اسلامی در فضای مجازی، توسعه سلامت و رفاه اجتماعی، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، گسترش امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و بسط قوانین و مقررات ناظر بر فضای مجازی، اولویت‌های اساسی نامیده شده‌اند. لذا پژوهشگران می‌توانند به تحلیل و بازنگری این اولویت‌های اساسی در پیش‌نویس سند راهبردی جامعه اطلاعاتی بپردازند.

یادداشت‌ها

1. Digital Content
2. Process Model
3. Accuracy of Information
4. Coverage
5. Curentness
6. Interactivity
7. Objectivity
8. Promptness
9. Services
10. Privacy
11. www.tebyan.net / www.tebyan.org
12. [Http://idc.tebyan.net](http://idc.tebyan.net)
13. www.scict.ir/www.takfa.ir
14. www.iransima.ir
15. www.ketab.ir
16. www.namaye.com

17. www.namaye.net
18. www.farsilinux.org
19. Open Source
20. www.irica.gov.ir

۲۱. آقایان سیامک محبوب، یوسف عابدی، مجید سبزی پور و محمد شقاقی

کتابنامه

۱. الوانی، سید مهدی. شریف زاده، فتاح (۱۳۸۵). فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی (با تجدید نظر)، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ چهارم.
۲. بدرقه، علی (۱۳۸۵). استراتژی‌های توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات ICT، تهران: انتشارات روناس، آذر.
۳. جلیل زاده، صبح‌ناز (۱۳۸۵)، «تکفا تکاپویی برای آینده: نگاهی به توسعه و کاربری فناوری اطلاعات»، نشریه راه مردم، ۱ مرداد
۴. جهانگرد، اسفندیار (۱۳۸۵)، اقتصاد فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، شهریور.
۵. جهانگرد، نصراله (۱۳۸۲)، «طرح تکفا همیشه موفق بوده است»، نشریه فرهنگ آشتی، ۱۳ اسفند.
۶. شکرخواه، یونس (۱۳۸۱)، واژه نامه ارتباطات، انتشارات سروش.
۷. شهریار، حمید (۱۳۸۶)، «فناوری اطلاعات و مشکلات اخلاقی جدید»، نشریه اعتماد ملی، ۲۷ اردیبهشت.
۸. گزارش «چکیده پروژه‌های کلیدی برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران (تکفا)» (تیر ۱۳۸۴)، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، دفتر علوم، تحقیقات و فناوری. تهران.
۹. گزارش «چکیده پروژه‌های کلیدی برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران (تکفا)» (آذر ۱۳۸۴)، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات (ویرایش جدید)، دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، دفتر علوم، تحقیقات و فناوری. تهران.
۱۰. گزارش «بررسی عملکرد برنامه توسعه و کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات ۱۳۸۱-۱۳۸۴» (مهر ۱۳۸۴)، مرکز پژوهش‌های مجلس، دفتر ارتباطات و فناوری‌های نوین. ۱۳۸۴.

۱۱. گیوریان، حسن (۱۳۸۴)، ربیعی مندجین، محمدرضا. تصمیم گیری و تعیین خط‌مشی دولتی، تهران: از سری کتاب‌های انتشارات یکان، پاییز.
۱۲. لواسانی، احمد (۱۳۸۲)، «پروژه تکفا»، نشریه ایران، ۱۰ شهریور.
۱۳. معتمد نژاد، کاظم (۱۳۸۳)، وسایل ارتباطات جمعی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۴. نبوی، فاطمه. فتاحی، رحمت اله (۱۳۸۶)، ارتباطات و شبکه‌ها: استانداردها و پروتکل‌ها، تهران: نشر کتابدار.

15. Thomas R. Dye (1995), Understanding Public Policy, Eight Edition, New Jersey, Prentice Hall. Englewood Cliff.
16. Report of Asia Pacific Regional Conference For the World Summit on the Information Society; and Overview of ICT situation in Iran (July 2005), Islamic Republic of Iran.

مصاحبه‌ها:

۱۷. حجت الاسلام دکتر حمید شهریاری (دبیر شورای عالی اطلاع رسانی فعلی)، بهار ۱۳۸۸.
۱۸. دکتر علیرضا طالب پور (مدیرعامل موسسه تبیان)، بهار ۱۳۸۸.
۱۹. دکتر سیدمهدی الوانی (استاد و پدر رشته سیاست‌گذاری در ایران)، پاییز ۱۳۸۸.
۲۰. حجت الاسلام مهدی مظلومی (نماینده حوزه علمیه قم در شورای عالی اطلاع رسانی و مسئول کارگروه دین و معنویت در طرح تسما)، تابستان ۱۳۸۸.
۲۱. مهندس خسرو سلجوقی (معاون سابق فنی دبیرخانه شورای عالی اطلاع رسانی)، پاییز ۱۳۸۸.
۲۲. دکتر داوود زارعیان (مدیرکل روابط عمومی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات)، زمستان ۱۳۸۸.
۲۳. مهندس عباس طلایی (نائب رئیس اتحادیه صادرکنندگان نرم افزار کشور)، تابستان ۱۳۸۸.
۲۴. دکتر سید حسین شهرستانی (رئیس اتحادیه تولید کنندگان نرم افزار کشور)، تابستان ۱۳۸۸.
۲۵. دکتر عباس حری (مدیر گروه کتابداری دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران)، بهار ۱۳۸۹.
۲۶. آقای علی احمدی (مشاور دبیر شورای عالی اطلاع رسانی سابق)، تابستان ۱۳۸۸.

پایگاه‌ها

۲۷. www.shci.ir (سایت شورای عالی انفورماتیک کشور)، (آخرین مشاهده: ۸۸/۱۰/۵)
۲۸. www.scict.ir (دبیرخانه شورای عالی اطلاع رسانی)، (آخرین مشاهده: ۸۹/۳/۳)

خط‌مشی‌گذاری فناوری در ایران (۱۳۸۶-۱۳۸۱): ارزیابی محتوای دیجیتال اسلامی از تکفا تا تسما ۳۳

۲۹. www.msrt.ir (سایت سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (سابق))، (آخرین مشاهده:

۸۸/۵/۵)

۳۰. www.ict.gov.ir (سایت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات)، (آخرین مشاهده: ۸۹/۲/۱)

۳۱. www.Takfa.ir (پرتال سایت شورای عالی اطلاع رسانی)، (آخرین مشاهده: ۸۹/۳/۱۰)

۳۲. www.irandoc.ac.ir (سایت مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشور)، (آخرین مشاهده:

۸۸/۶/۲۲)

۳۳. www.roshd.ir (شبکه آموزش رشد)، (آخرین مشاهده: ۸۸/۴/۲۵)